

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਉਭਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਤਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ' ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। 1918 ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ 'ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਭਾ' ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1925 ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਕੀਤੀ।

ਕਾਂਗਰਸ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਸੀ। 1937 ਵਿਚ, ਜਿਉਂ ਹੀ ਮਦਰਾਸ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਵਿਚ, ਸੀ.ਰਾਜਾਗੋਪਾਲਾਚਾਰਯਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਬਣੀ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ (14 ਜੁਲਾਈ 1937 ਤੋਂ) ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਚ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਹੋਇਆ। ਜਨ ਅੰਦੋਲਨ ਹੋਏ। ਹਿੰਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਤਮਿਲ ਬੋਲਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੱਕ ਨੇ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਹੋਏ। ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਛੱਡਣੀ ਪਈ। ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਪਿਆ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਇਹੋ ਯਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਨੇ ਫਿਰ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਢਿਆ।

ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮਾਚਾਰੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਚਾਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ ਠੇਸਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਬਲ ਮਿਲੇਗਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਜੇ ਵੀ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ ਉਹ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ।

ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭਾਸ਼ਾ ਨੀਤੀ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਮੁਨਸ਼ੀ-ਆਯੰਗਰ ਫਾਰਮੂਲਾ' ('Munshi-Ayyangar Formula') ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਭਾਗ XVII ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸਬੰਧੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਭਾਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚੈਪਟਰ (ਆਰਟੀਕਲ 343 ਅਤੇ 344) ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ, ਦੂਜਾ (ਆਰਟੀਕਲ 345 ਤੋਂ 347) ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜ(ਖੇਤਰੀ) ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਤੀਜਾ (ਆਰਟੀਕਲ 348, 349) ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਅਤੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਚੈਪਟਰ (ਆਰਟੀਕਲ 350, 350-ਏ, 350-ਬੀ ਅਤੇ 351) ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਆਰਟੀਕਲ 343 ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅਗਲੇ 15 ਸਾਲ ਤੱਕ, ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਆਰਟੀਕਲ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ 15 ਸਾਲ ਬੀਤਣ ਬਾਅਦ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਕੇ, ਉਸ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਸਮੇਤ ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਆਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਾਜ ਚਾਹੁਣਗੇ ਓਨ੍ਹਾ ਚਿਰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ 1963 ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਅਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਲੋਕ ਆਪਣੇ 'ਤੇ ਹੋਏ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਜੀ ਮੋੜਦੇ ਹਨ। ਤਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ, 1965 ਵਿਚ, ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। 1967 ਵਿਚ ਅਸੈਂਬਲੀ ਲਈ ਹੋਈਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਹਾਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਤਮਿਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਡੀ.ਐਮ.ਕੇ. ਦੇ ਹੱਥ ਆਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇਤਾ ਪੀ. ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸਨ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਥੰਮ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਕਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ। ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨੇਤਾਵਾਂ ਸੀ.ਐਨ. ਅੰਨਾਦੇਰਾਈ ਅਤੇ ਐਮ.ਕਰੁਨਾਨਿਧੀ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇਹਨਾਂ ਤਮਿਲ ਪੱਖੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਬਾਵਾਂ ਕਾਰਨ 1967 ਵਿਚ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ 1963 ਵਿਚ ਸੋਧ ਕੀਤੀ। ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ 'ਅਸਲ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਲ ਨੀਤੀ' ਅਸਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੋਈ।

'ਦਫ਼ਤਰੀ ਉਦੇਸ਼' (official purposes) ਸ਼ਬਦਾਂ(ਮੱਦ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਆਰਟੀਕਲ 343, 345 ਅਤੇ 348 ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ (ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ, ਨਿਆਂ ਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਪਾਲਿਕਾ) ਇਸ ਮੱਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ

ਹਨ। ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਤੱਕ, ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗਣਗੇ ਹੀ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ 'ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ' ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਆਪਸੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ' ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਵਾਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਧਿਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਆਦਿ।

ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕੁੱਲ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦਾ ਕੇਵਲ 5 ਫੀਸਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਦਾ ਕੰਮ ਦਰਜਾ ਬੀ ਤੱਕ ਦੇ ਕਰਚਮਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕੇਵਲ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਂ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਆਈ ਚਿੱਠੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਲਾਇਸੰਸ, ਗੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ, ਜਨਮ-ਮਰਨ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਆਦਿ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਚਾਹੀਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ

ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਹਿਲਾ 'ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ' ਸਾਲ 1960 ਵਿਚ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ 'ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮਕਾਜਾਂ' ਨੂੰ, 02 ਅਕਤੂਬਰ 1960 ਤੋਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ, ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ 02 ਅਕਤੂਬਰ 1960 ਤੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਧਾਰਾ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ 02 ਅਕਤੂਬਰ 1962 ਤੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜੇ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਉਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਬਾਅਦ, 29 ਦਸੰਬਰ 1967 ਨੂੰ, 1960 ਦੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਨਵਾਂ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ 1967 ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਐਕਟ ਦੀ ਉਦੇਸ਼ਿਕਾ ਵਿਚ, ਇਸ ਐਕਟ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼, 'ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ਿਕਾ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਭਿਣਕ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 1965 ਦੇ ਐਕਟ ਦੇ ਉਲਟ, ਇਸ ਐਕਟ ਰਾਹੀਂ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਗਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਧਾਰਾ 4 ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਨਿਯਮ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-

ਕਾਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਕਦੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਐਲਾਨ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1967 ਦੇ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 4 ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਦੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ 30 ਦਸੰਬਰ 1967 ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ 01 ਜਨਵਰੀ 1968 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਦੂਜੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ 09 ਫਰਵਰੀ 1968 ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ 'ਰਾਜ ਪੱਧਰ' ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਹੁਕਮ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1968 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹੋਏ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ।

2008 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ (ਸੋਧ) ਐਕਟ 2008 ਰਾਹੀਂ 1967 ਦੇ ਐਕਟ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਸੋਧਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੂਲ ਐਕਟ ਵਿਚ ਧਾਰਾ 3-ਏ ਜੋੜੀ ਗਈ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਧਾਰਾ ਨੇ ਸਥਿਤੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਉਲਝਾ ਦਿੱਤੀ। ਨਵੀਂ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਘੋਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪਰ ਕੱਟਣਾ, ਇਹ ਸਮਝੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਧ ਐਕਟ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਦੋਵੇਂ ਪਾਠ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਗਜ਼ਟ ਵਿਚ ਛਪੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪਾਠ ਵਿਚ 'ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ' (all official correspondence) ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਵਿਚ (' ਦਫ਼ਤਰੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ' ਦੀ ਥਾਂ) 'ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ' ਦਰਜ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪਾਠ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ 'ਦਫ਼ਤਰੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ' ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਕੰਮ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ(ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਵਿਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ (ਨਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਦਫ਼ਤਰੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ)।

ਦੋਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਵਿਚ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅੜਚਨ ਪੇਸ਼ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮੂਲ ਐਕਟ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲਾ ਐਕਟ, ਮੂਲ ਐਕਟ ਦਾ ਕੇਵਲ ਅਨੁਵਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ, ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ (ਅੱਖਰਾਂ, ਵਾਕਾਂ) ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ (ਅੱਖਰਾਂ, ਵਾਕਾਂ) ਨੂੰ। ਸੋਧ ਐਕਟ 2008 ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਠ, ਮੂਲ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਕੋ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗਜ਼ਟ ਵਿਚ ਛਪੇ ਸਨ। ਗਜ਼ਟ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲ ਐਕਟ ਕਿਹੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਤਿਥੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮੱਸਿਆ ਸੁਲਝਾਵੇ? ਉਂਝ 2008 ਦੀ ਸੋਧ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ

ਘਟਾਉਣਾ। ਸੋਧ ਦੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼, 1960 ਦੇ ਐਕਟ ਦੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ 1967 ਦੇ ਮੂਲ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਜਾਰੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਵਿਚਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਸਹੀ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਅਤੇ ਐਕਟ ਵਿਚਲੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਚੋਰ ਮੇਰੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅੱਸੀ ਫ਼ੀਸਦੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ 'ਕੇਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂ ਦੀ ਸੋਧ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੱਮਸਿਆ ਕੇਵਲ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਸੁਲਝਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਵਾਦਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗਲਤੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਈ ਵੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਜਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰ ਘਸੇਲ ਵੱਟੀ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਕਨੀਕੀ ਭੁੱਲ ਸੋਧ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪਾਠ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ 'ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ' ਦਾ ਬਣਦਾ ਅਸਲ ਰੁਤਬਾ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।